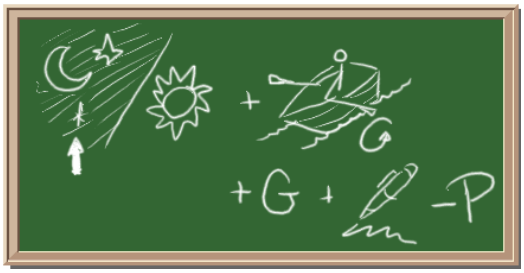

Stikstofverwijdering **in natuurlijke systemen en de Waterharmonica**
Vrijdag 22 april 2005

Ruud Kampf
Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

Stichting Postacademisch Onderwijs

http://www.chem4kids.com/files/elements/007_speak.html

Inhoud

- Lotgevallen van stikstof
  - Verwijdering of gebruik
- Van effluent tot bruikbaar oppervlaktewater in een moerassysteem: : Everstekoog
- Kort overzicht Kwekelbaarsjesonderzoek
  - Wat is er gedaan?
  - Belangrijkste resultaten
- De Waterharmonica
  - *(Verkorte weergave Stowa workshops november 2004)*
  - Korte geschiedenis Waterharmonica (Theo Claassen)
  - Stowa project 2003 – 2004 (Johan Blom)
  - Praktijk (Ruud Kampf)
  - Waterharmonica in the developing world: LeAF, AquaforAll, NOVIB
- De Waterharmonica en/of scheiding aan de bron?

Stikstof: 7e element in het periodieke systeem

Kleurloos, reukloos gas
smeltpunt -209.86 ºC
kookpunt -195.8 ºC

1772 Daniel Rutherford, England:

Verbrande lucht: *Disseratio inauguralis de aere fixo dicto, aut mephitico*

1790: Jean Antoine Chaptal

Nitrogen:

νιτρον (nitron) = salpeter (N uit vogelmest)

γεινομαι (geinomai) = salpeter voortbrengen

Stikstof kringloop

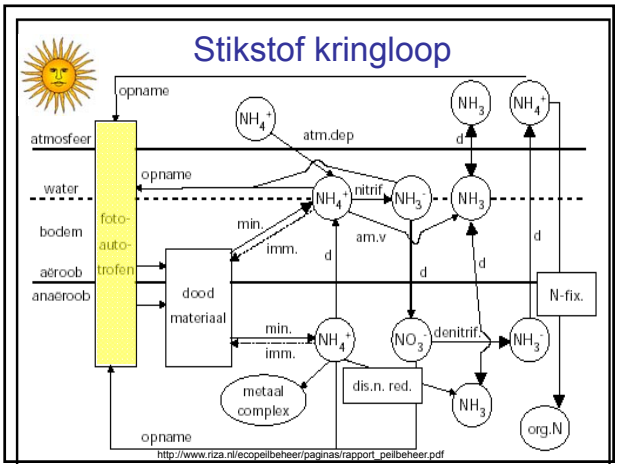

http://www.riza.nl/ecopeilbeheer/paginas/rapport_peilbeheer.pdf

N - Facts:

- Stikstof is een onmisbaar bestanddeel van het leven: eiwit, DNA, RNA, chlorofyl
- Stikstof is het meest voorkomende gas op aarde
- Om stikstof te kunnen gebruiken moet het gebonden worden in een bruikbare vorm, NH_4, NO_3, org.stikstof

http://pages.nyu.edu/%7Epet205/nitrogen.html

19e eeuw: het stikstof probleem

- Vroeger: stikstof uit mest, urineren op as, etc.
- Toenemende behoefte aan stikstof:
  - Groeiende wereldbevolking, vraag naar stikstofbemesting
  - Stikstof verbindingen nodig voor explosieven (TNT, dynamiet)
- 19e eeuw: stikstof uit guano, vogelmest uit Chili en Peru
- Oplossing: Haber proces
  - Productie van ammoniak uit methaangas, lucht en water

(Haber: 1868 – 1934)

20e – 21e eeuw: N - probleem of kans ?

– Verdubbelen wereld populatie 1960 – 2000
– Productie kunstmest -N bijna vertienvoudigd:
  • 1 naar 90x10^9 kg/jaar
– Huidige productie komt overeen met 37 % van de totale N-kringloop op aarde:
  • ca 240x10^9kg/jaar.

–Oceanen: 40 – 200
–Depositie: 10 - 100
–Terrestrisch: 90 - 180

Gijzen & Mulder, 2001, http://www.sws.uiuc.edu/nitro/hinfl.asp

Bemestingsadvies grasland

Meeste gronden: max. 400 kg N/ha.jaar
goed ontwaterd veen en klei-op-veen: max. 250 kg N/ha.j:

• Stikstof leverend vermogen= N-opname uit de lucht
  •100 kg N/ha tot 500 kg N/ha
• Onbemeste situatie (0 kg N/ha.) toch stikstof opname.
  •mineralisatie van organisch gebonden stikstof (o.a. mest- en gewasresten)
  •depositie van stikstof uit de atmosfeer
  •binding van stikstof uit de lucht door bacteriën
  •"stikstofleverend vermogen van veengronden": mineralisatie veen
• Stikstof terugwinning = afvoer met plantmateriaal
• Stikstofopname neemt rechtlijnig toe met de stikstofgift
  • 60 – 80 % van de stikstofgift
• Stikstofverliezen door denitrificatie: vooral bij rijstbouw

http://www.agriton.nl/badvies.html#H

N in de bodem

Natuurlijk in bodem		Stikstofgift	
Advies:	Stikstof N in kg. per ha.		Stikstof N in kg. per ha.
stiks		Kunstmeststikstof	300 - 400
klave			
Stiks			
bode			
rege			
Totaal	**540 - 1180**	**Totaal**	**300 - 400**

1. Gratis stikstof benutten
2. Stikstof niet laten vervluchtigen
  • **Ammoniak ontwijking**
  • **Denitrificatie**
3. Bodembevruchtbaarheid bevorderen

Inhoud

- Lotgevallen van stikstof
  – Verwijdering of gebruik
- Van effluent tot bruikbaar oppervlaktewater in een moerassysteem: Everstekoog
- Kort overzicht Kwekelbaarsjesonderzoek
  – Wat is er gedaan?
  – Belangrijkste resultaten
- De Waterharmonica
  (Verkorte weergave Stowa workshops november 2004)
  – Korte geschiedenis Waterharmonica (Theo Claassen)
  – Stowa project 2003 – 2004 (Johan Blom)
  – Praktijk (Ruud Kampf)
  – Waterharmonica in the developing world: LeAF, AquaforAll, NOVIB
- De Waterharmonica en/of scheiding aan de bron?

Moerassysteem

● Aangelegd, geoptimaliseerd watersysteem

– helofyten: riet, lisdodde
– (ondergedoken) waterplanten
– oeverplanten
– waterbodem
– algen, watervlooien, enz.

⇨ werkt op zonne-energie

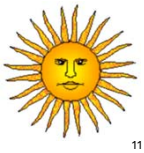

Rwzi en moerassysteem Everstekoog

rwzi

voorbezinkvijver

9 parallelle sloten met riet en lisdodode

afvoersloot

Onderzoeks project 1995 - 1999

Everstekoog
Texel

De zon en zuurstofritmiek

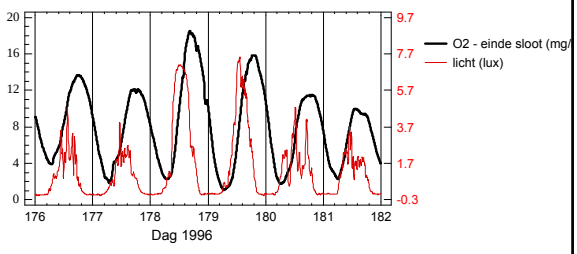

NH_4

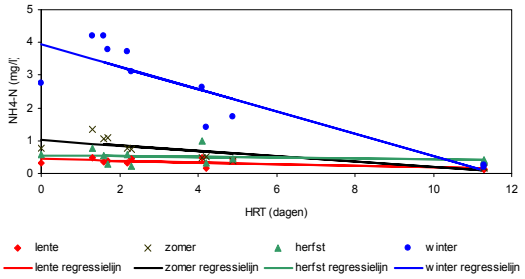

NO_3

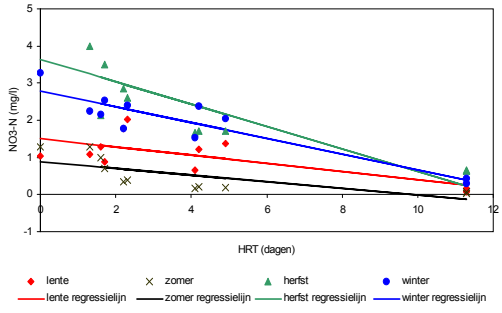

N-verwijdering april 97 tot maart 1998

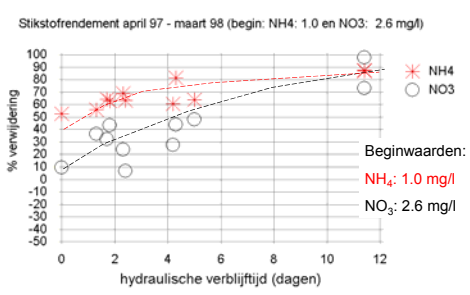

N - verwijdering

- Vooral denitrificatie
- Processen vooral in “biofilms” op bodem en aan planten
- N - afvoer in biomassa is “onbelangrijk”

19
Everstekoog, Texel

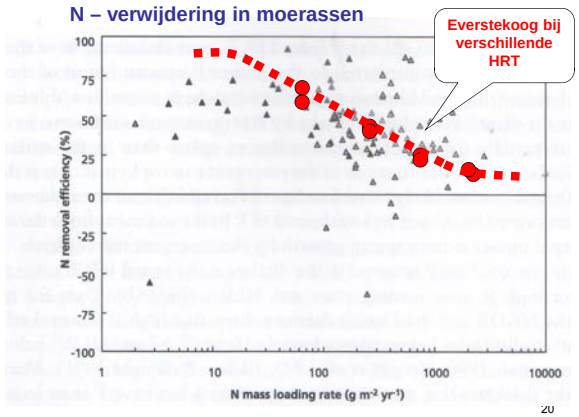

20
Gebaseerd op Toet, 2003

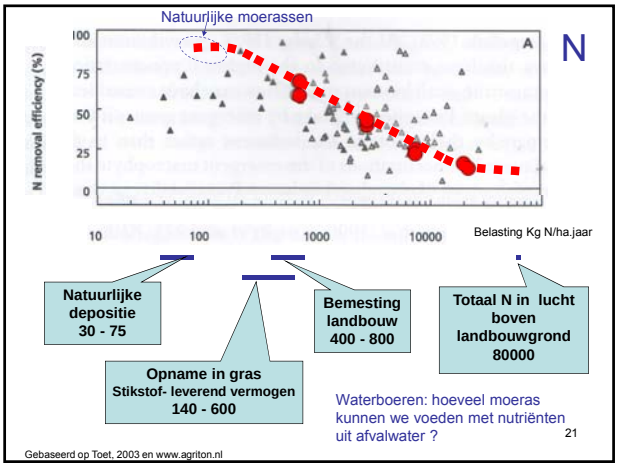

21
Gebaseerd op Toet, 2003 en www.agriton.nl

P - totaal

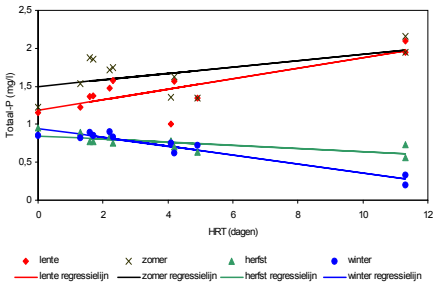

Everstekoog, Texel
22

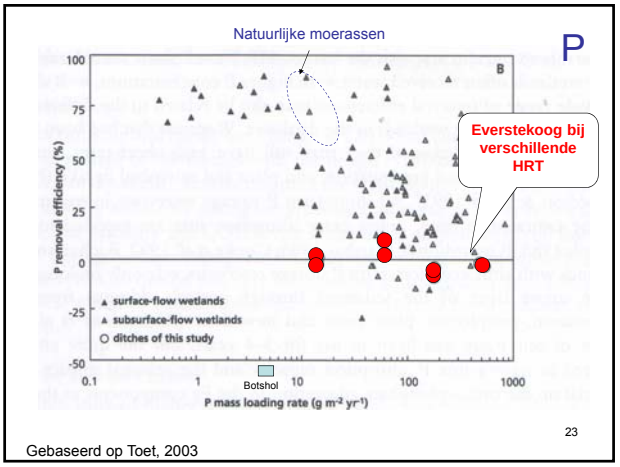

23
Gebaseerd op Toet, 2003

P - verwijdering

- Vooral opslag in de bodem
- Oogst slechts 0,5% van de aanvoer

➔ P-verwijdering: kan beter in de rwzi !!

24
Everstekoog, Texel

Nutriënten

- bij korte HRT weinig, maar bij lange HRT beter:
  - nitrificatie/denitrificatie
    - afvoer door maaien
    - effect bodem
  - ➔rapportage:
    - http://www.waterharmonica.nl/publikaties/index.htm
  - ➔proefschrift Sylvia Toet

25
Everstekoog, Texel

Land van Cuijk - N verwijdering

Even tussendoor

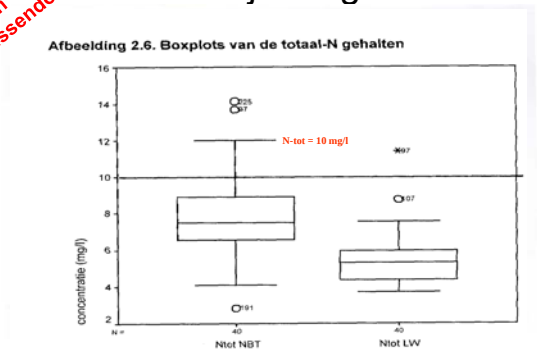

N en P – vervuiling of voedingstof ?

- Eis N-totaal = 10 mg N/l

N-tot	N-org	NH4	NO3	O2-vraag
mg N/l	mg N/l	mg N/l	mg N/l	mg O2/l
10	1	1	8	9
10	1	4.5	4.5	25
10	1	8	1	41

- Vrij NH_3 is erg toxisch voor vis

$NH_4 + < > NH_3 + H+$

27

Troebelheid

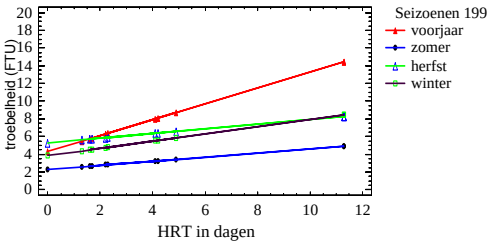

Meer maar ander zwevend stof

28
Everstekoog, Texel

E.coli

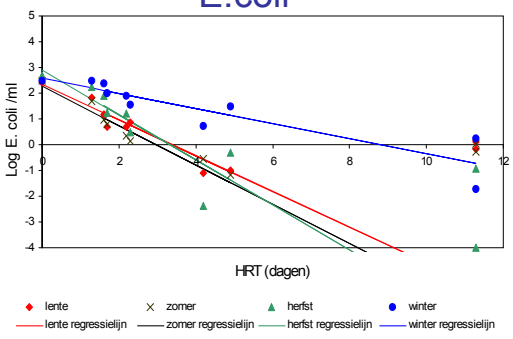

29
Everstekoog, Texel

Resultaten 4-jaar onderzoek

- Dag patroon O2
  - O2 inbreng afhankelijk van licht
  - genoeg om 2 - 3 mg O2/l te nitrificeren
- Een duidelijk effect van HRT en seizoen
  - N-verwijdering beter bij lange HRT, zelfs in de winter
  - P-verwijdering is onduidelijk, chemisch?
  - Toename turbiditeit door biologische processen
- E.coli: HRT of 4 dagen < 1/ml (in de winter c. 10/ml)

30
Everstekoog, Texel

Na moerassysteem ander water

- verbetering zuurstofhuishouding
- geurt niet meer
- minder slibdeeltjes (= desinfectie)
- maar meer, ander zwevend stof
- levend water:
  - algen, watervlooien
  - 'torren"
  - vis
  - vogels

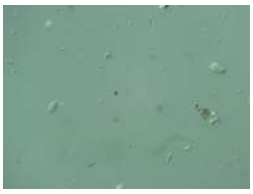

Procestechnologie moerassystemen

- Oxidatiesloot:
  - nabootsing van vervuild oppervlaktewater
- Moerassysteem:
  - nabootsing van schoner oppervlaktewater
- Processen zijn vergelijkbaar
  - bezinking, adsorptie, biofilmprocessen, diffusie, groei, afsterving, etc.

➔ combinatie van (bio)procestechnologie, landbouw, biologie, etc.

[EcoEng-online] International Ecological Engineering Society

➔ ecological engineering: www.IEES.CH

32

Hoogbelaste biofilm – C en N

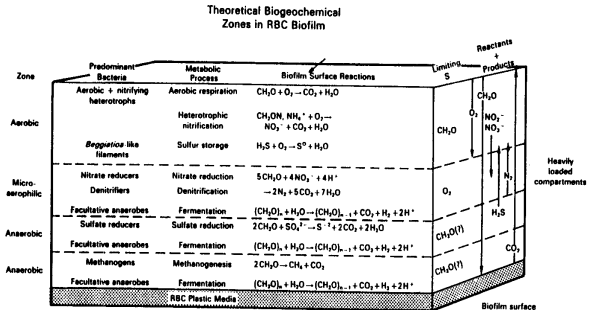

Kinner, 1983 – uit Arvin, Harremoes, 1989

33

Laag belaste biofilm

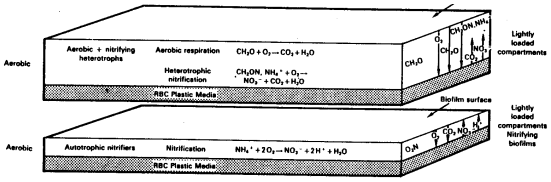

• dunne, actieve biofilms

Kinner, 1983 – uit Arvin, Harremoes, 1989

34

Fototrofe biofilms

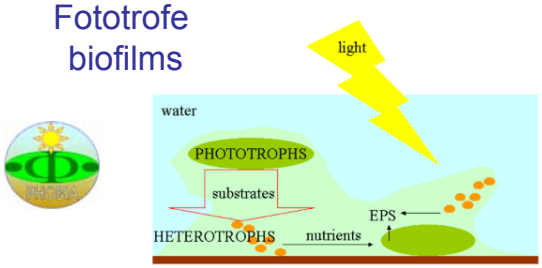

•licht als energiebron (ingevangen protonen)
•reductie van CO2 – heterotrofe biofilms
•fototrofe en heterotrofe microben:
  •extracellulaire matrix van polymere verbindingen (EPS)
•(s)lijmerige matrix voor aanhechting / invanging

35

http://www.itqb.unl.pt:1141/~webpages/mainpage/

Bekend, maar onbemind!

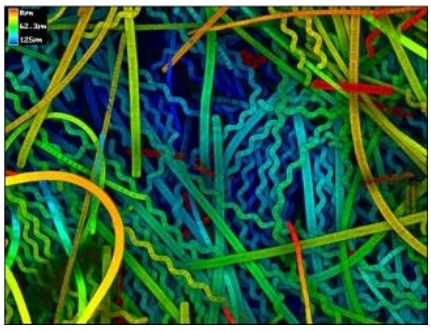

CLSM image of a biofilm dominated by cyanobacteria

36

Bekend, maar onbemind!

37

PHOBIA:
biofilm rwzi voor studie van de groei van fototrofe biofilms

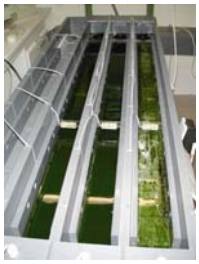

- Horizontal doorstroomde incubator
- 4 kanalen:
  - lichtensiteiten 15, 30, 60 en 120 umol photons m-2 s-1.
- Groei fototrofe biofilm
  - 2 mm dikke waterfilm

38

PHOBIA: fototrofe biofilms

= 14600
Kg N/ha.jaar

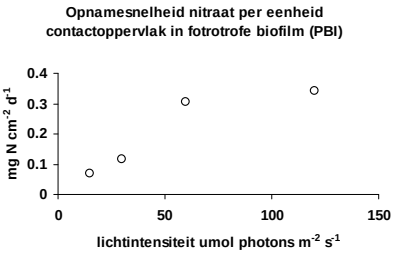

Bron: Jan Rijstenbil, NIOO, Yerseke

39

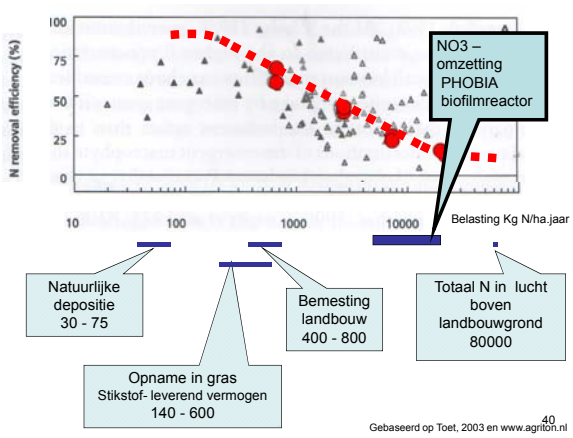

Gebaseerd op Toet, 2003 en www.agriton.nl

40

Inhoud

- Lotgevallen van stikstof
  - Verwijdering of gebruik
- Van effluent tot bruikbaar oppervlaktewater in een moerassysteem: Everstekoog
- Kort overzicht Kwekelbaarsjesonderzoek
  - Wat is er gedaan?
  - Belangrijkste resultaten
- De Waterharmonica
  - *(Verkorte weergave Stowa workshops november 2004)*
  - Korte geschiedenis Waterharmonica (Theo Claassen)
  - Stowa project 2003 – 2004 (Johan Blom)
  - Praktijk (Ruud Kampf)
  - Waterharmonica in the developing world: LeAF, AquaforAll, NOVIB
- De Waterharmonica en/of scheiding aan de bron?

41

Everstekoog
Texel

Voorbezinkvijver Everstekoog moerassysteem

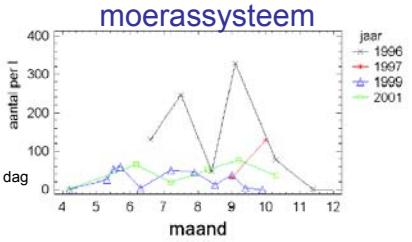

HRT ca 1.3 dag

- Vraag: hoe komt het dat er watervlooien zijn zonder algen als voedsel?
- Veronderstelling: Watervlooien gebruiken actief slibdeeltjes als voedselbron

43

Het Kwekelbaarsjes project

"verkennend/vernieuwend onderzoek"

44

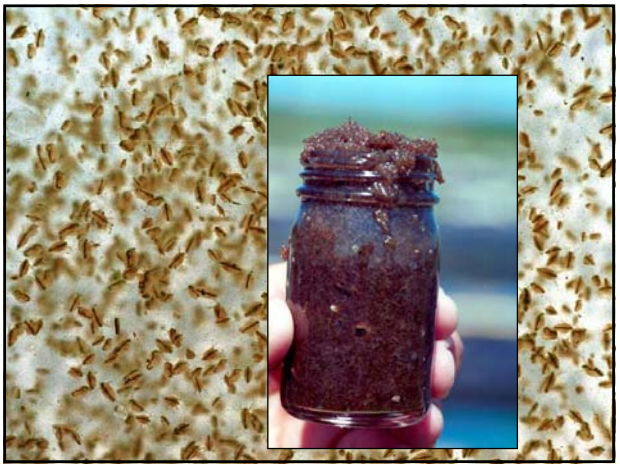

Stekelbaarsjes

Vis in Everstekoog moerassysteem

- **Vis houdt niet van effluent rwzi**
  - in grote vijver geen vis
- **in moerassysteem wel vis**:
  - pas na 3 dagen verblijftijd
  - na 10 dagen veel vis (tot 15 stekelbaars per m^2)

NB Biodiversiteit Everstekoog, er zijn nog veel onuitgewerkte data

47

Voedselketens!

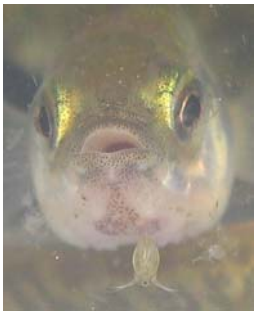

49

http://www.intarttiles.com/robertekennedy.htm

Lepelaars

Lepelaars in Europa

Nederland

Een van de zeldzaamste vogels in Europa

95 % West-Europese populatie

Annex I European Bird directive

Symbool van goed waterbeheer

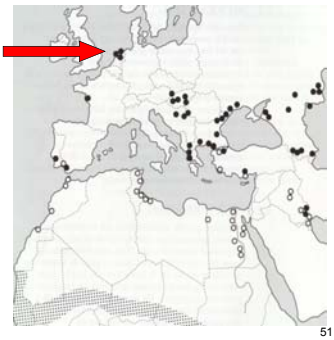

51

Het kwekelbaarsjesproject

opkweken van watervlooien op effluent

om stekelbaarsjes op te laten groeien

als voedsel voor lepelaars

52

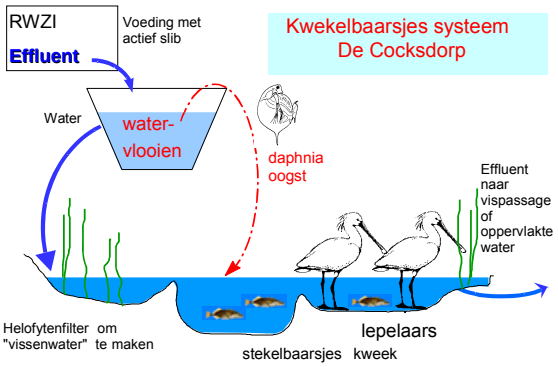

Doel van het praktisch onderzoek

Ontwikkeling van de Daphnia kweek in het kwekelbaarsjes proces

Daphnia - trivia

- Length: 0.3 - 5 mm
- Wet weight: 0.5 - 2 mg
- Filtration capacitity: 4 ml/ind.hour

(1000 Daphnia/l filtrates water 4 times per hour)

- Size of food particles between 1 - 40 μm

Protein: 60 %
Fat 10 %
Carbohydrates 6 %

C = 44 %
N = 8 %
P = 1.4 %

Onderzoek 1998-2004 – e.v.

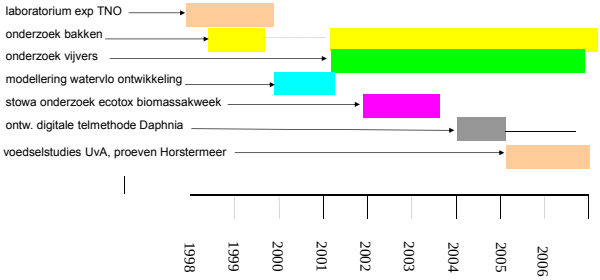

56

Veldonderzoek Texel

57

Onderzoek in "bakken"

- diverse kortlopende onderzoeken in de bakken (HRT = 0.5; 1.5; 1.5, 3 en 10 dagen):
  - 1998: verkennend onderzoek
    - Twee bakken in serie, "zakkenproef"
  - 2001: veel; korte experimenten, veel mislukkingen
    - Invloed beluchting
    - Invloed oogsten
    - Invloed verduisteren
    - Invloed extra slib toevoer
- ontwikkeling watervlooien in bakken:
  - lange termijn proeven
  - 2002: parallel, verblijftijden (3 en 10 dagen).
  - 2003, 2004, 2005: in serie vier maal 1 dag

59

Onderzoek in vijvers

"handen op de rug onderzoek, beperkt ingrijpen"

- 2001 - 2002: vier parallele vijvers
  - 2001: HRT elk 1.5 dag
  - 2002: HRT: 3 en 4,5 dag
    - Invloed waterplanten (2 met, 2 zonder)
- Vanaf 2003: lange termijn proeven
  - in serie vier maal 1 dag
    - Vijver 1 zonder waterplanten, overige met !
    - Onderhoud: kroos en overvloedige waterplanten worden verwijderd

60

Resultaten:
Nu alleen “enkele” high-lights !

61

2002:

bakken HRT 3 en 10 dagen

vijvers HRT 3 en 4.5 dag
invloed waterplanten

62

2002: bakken HRT 3 en 10 dagen

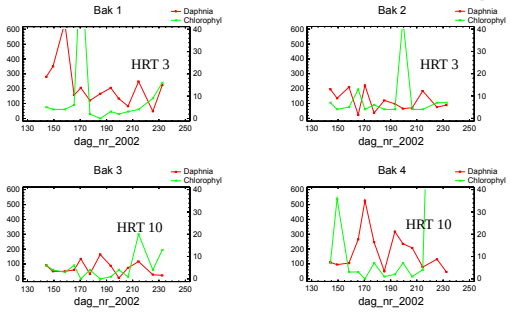

- Bij deze langere verblijftijden algenbloei
- Oorzaak: periodiek te weinig Daphnia (voedselgebrek?)

2002: algen vs watervlooien

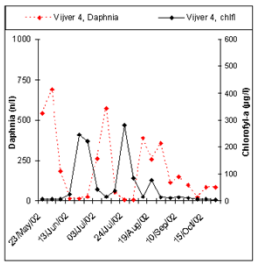

Vijver 4
Verblijftijd
4.5 dagen

- Algen hebben duidelijk een relatie met watervlooien
- Algen worden door vlooien gegeten, ze ontwikkelen zich bij aanwezigheid van weinig vlooien.

64

2004:
nieuw proefveld Everstekoog

Bakken - Mesocosms

Vijvers

65

66

69

Vanaf 2003: in serie lange termijn proeven

- verblijftijd in elke bak en vijver 1 dag
- totaal dus 4 dagen per streng

•Bakken zonder waterplanten

•Vijver 1 zonder waterplanten, overige met

Onderhoud: kroos en overvloedige waterplanten worden verwijderd

70

2003- 2004: NH4 en NO3: verschil bakken en vijvers

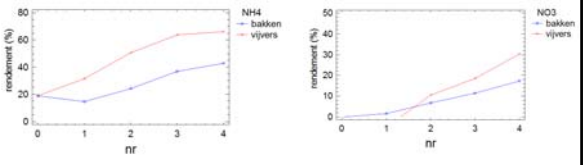

- N-verw. beter in vijvers dan in bakken:
  - Invloed waterplanten in de vijvers 2, 3 en 4
- NH4-verwijdering: tot 60 %
- NO3-verwijdering tot 30 %

71

Bakken 2003 - 2004

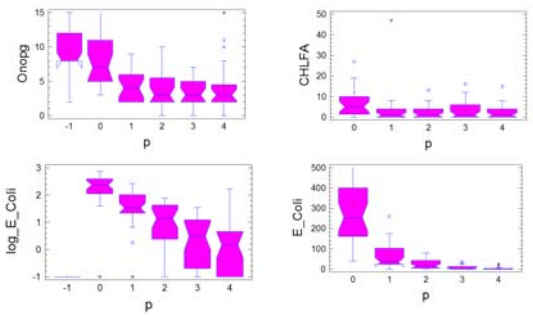

Sterke verbetering, goede e.coli verwijdering!

72

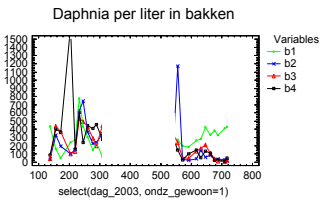

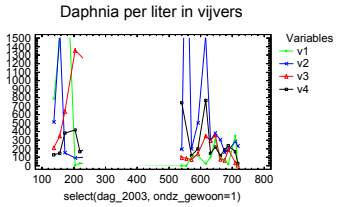

73

Daphnia grootteverdeling

voorbeeld

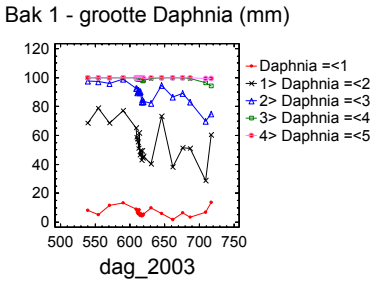

74

winter 2004 - 2005

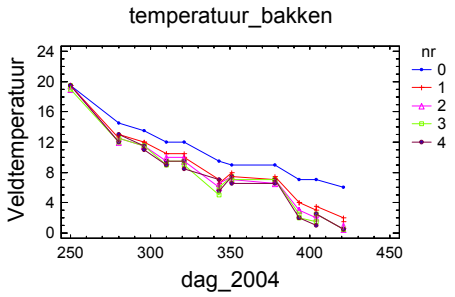

winter 2004 - 2005

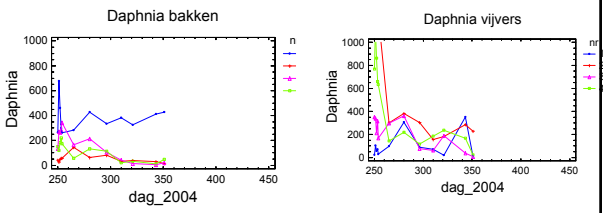

76

winter 2004 - 2005

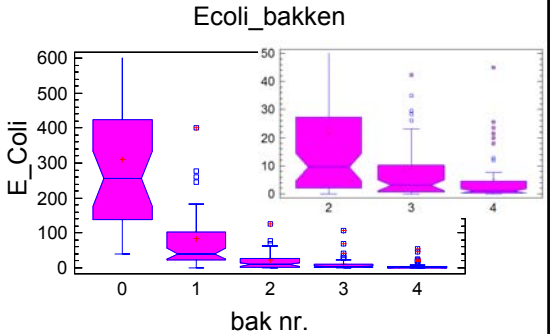

Ecotoxicologische aspecten

Stowa onderzoek, 2003

79

Biologische beoordeling kwaliteit oppervlaktewater

- HHNK: 10-tallen jaren ervaring
  - Niet met blote oog te zien:
    - Kiezelwieren (van Dam index)
    - Quickscan fytoplankton
  - Bewegend, met blote oog te zien:
    - Zoöplankton
  - Inrichting, waterplanten, etc

Kiezelwieren

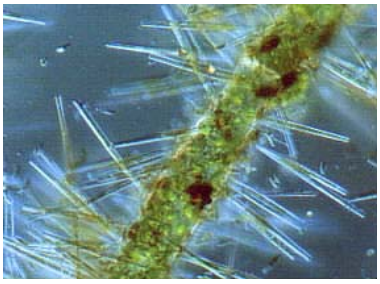

Kiezelwieren gehecht op draadwier

81

Wat zijn kiezelwieren

- eencelligen plantaardige organismen
- skelet van kiezelzuur
- grootte 0,005 tot 0,5 mm

82

Waarom kiezelwieren ?

- Altijd aanwezig
- Goedkope analyse: microscopie
- Snelle reactie op veranderingen

83

Vijvers 2004: van Dam-index

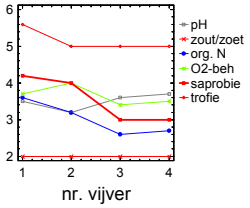

Vijvers:

- Saprobie ("vervuilingsgraad")
- org. N
- de zuurstofbehoefte
  - aanzienlijke verbetering van de biologische waterkwaliteit
- Trofie (voedselrijkdom) vermindert minder, vooral P ??.
- Lage score voor zout/zoet duidt, zoals verwacht op zoet water.

- Eenmalig, intensieve meetperiode 2004
- Bakken weinig verandering, vijvers duidelijke verandering

84

Fytoplankton

- Eencellige plantaardige organismen
- Zweven vrij in het water
  - geven beeld van “waterkwaliteit
  - veel verschillende groepen organismen
  - grote variatie in levensvormen:
    - kiezelwieren
    - groenwieren
    - blauwwieren
    - “overige”

Quickscan fytoplankton

intensieve meetweek 2004

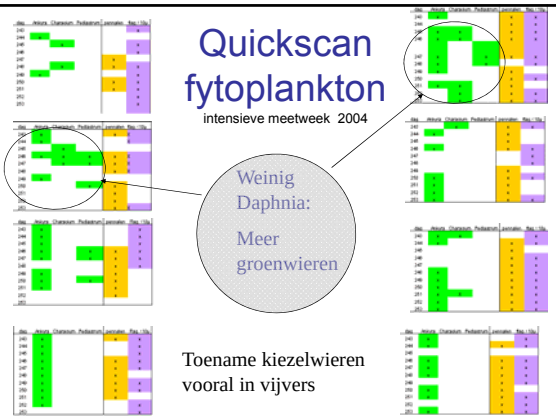

Weinig Daphnia:

Meer groenwieren

Toename kiezelwieren vooral in vijvers

NB: ook Quickscan phytoplankton uit eerdere jaren!

86

Algemene conclusies “Daphnia unit”

- Watervlooien groeien goed op effluent, extra slib is niet nodig voor “laag belast, ecologisch bedreven systeem”
- Helderheid effluent belangrijk: goede lichtintreding: energiebron
  - Pas opmengen met oppervlaktewater als het “bruikbaar oppervlaktewater is”
- Voedselketen benadering is bruikbaar, vergroten stabiliteit door beheer (o.a. oogsten)
- Werking bij lage temperaturen veel beter dan verwacht
- Algen vormen additionele voedselbron, vooral bij langere verblijftijden
- Eco-toxiciteit geen reden tot angst, wel zorg!: Daphnia unit is goede bewaker van eco-tox

Verhoging biodiversiteit

Kader Richtlijn Water……

87

Pilotonderzoek MTR kwaliteit

Aanvullende verwijdering van nutriënten, zware metalen en andere prioritair (gevaarlijke) stoffen door multimediafiltratie

Horstermeer/Projectbespreking

Viviane Miska

24 februari 2005

Sectie Gezondheidstechniek

Technische Universiteit Delft, Faculteit Civiele Techniek en Geowetenschappen

TU Delft

Technische Universiteit Delft

Uitgangspunten Horstermeer

- Doel: mogelijkheid van P_tot, N_tot, zwevende stof, zware metalen en prioritaire stoffen verwijdering uit RWZI-effluent onderzoeken
- MTR voor P_tot, N_tot, zwevende stof, en zware metalen in 4e nota waterhuishouding en kaderrichtlijn water
- Nastreven MTR is een inspanningsverplichting voor RWZI Horstermeer !?

89

Horstermeer proefhal 2005 – 2008

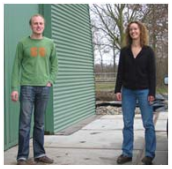

TU Delft

dwr

Witteveen Bos

90

Gezamenlijk onderzoeksproject polishing effluent rwzi Horstermeer 2005 – 2008 ???

- a. Ruw effluent
- b. na zandfiltratie: bevat nog bacteriën
- c. na membraan filtratie: alleen nog kleine deeltjes
- d. na ultrafiltratie: zonder deeltjes
- e. na een biologische actieve koolfiltratie
  - (om diverse redenen voor dit onderzoek niet interessant)

kleine deeltjes, steekwoorden: EPS. poly-sachariden, proteïnen

- maar: Daphnia zijn ook goed in filtratie van kleine deeltjes !
  - combinatie van techniek en natuur
  - *Ecological engineering als aantrekkelijke optie!*

91

In voorbereiding op rwzi Horstermeer:

Hoe kunnen we de “Texel kennis” gebruiken als aanvulling of als alternatief voor vergaande technieken om te voldoen aan de Water Frame Work directive ??

•Partners wanted!

92

“zelfde opstelling als Beverwijk, Utrecht”

rwzi Horstermeer

94

Effluent wordt naar de Vecht verpompt

effluenkelder

noodoverstort effluent – helder !!

95

Inhoud

- Lotgevallen van stikstof
  - Verwijdering of gebruik
- Van effluent tot bruikbaar oppervlaktewater in een moerassysteem
- Kort overzicht Kwekelbaarsjesonderzoek
  - Wat is er gedaan?
  - Belangrijkste resultaten
- De Waterharmonica
  (Verkorte weergave Stowa workshops november 2004)
  - Korte geschiedenis Waterharmonica (Theo Claassen)
  - Stowa project 2003 – 2004 (Johan Blom)
  - Praktijk (Ruud Kampf)
  - Waterharmonica in the developing world: LeAF, AquaforAll, NOVIB
- De Waterharmonica en/of scheiding aan de bron?

96

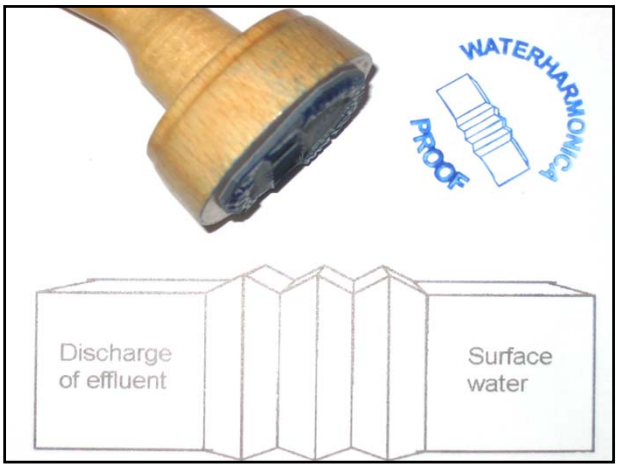

Het Waterharmonica project: geschiedenis en principe

STOWA workshop
23 november 2004 Hapert
25 november 2004 Almelo

98

De Waterharmonica:

van effluent tot bruikbaar oppervlaktewater

de natuurlijke schakel tussen Waterketen en Watersysteem

Theo Claassen
Wetterskip Fryslân

WETTERSKIP FRYSLÂN

Ruud Kampf
Hoogheemraadschap Hollands Noorderkwartier

99

25 jaar toegepast onderzoek waterbeheer
jubileumsymposium STOWA 13 september 1996

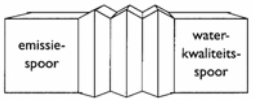

100

Schema effect organisch effluent op een rivier

A: fysisch-biochemisch

B: chemisch

C: micro-organismen

D: "grotere" dieren

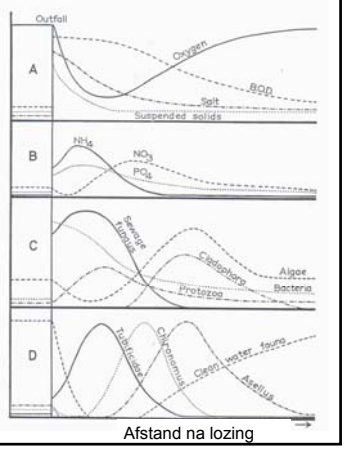

Afstand na lozing

Strategie bij oppervlaktewaterbeheer: tweesporen aanpak (combined approach)

Emissie aanpak	Waterkwaliteitsaanpak
brongericht	oppervlaktewater
zwarte lijststoffen zuurstofbindende stoffen	aquatische ecosystemen
best bestaande technieken best uitvoerbare technieken	watersystemen
actieprogramma's en regelgeving (AMvB's	algemene maatregelen gebiedsgerichte maatregelen
vergunningverlening handhaving	integrale benadering maatregelenpakket belangen partijen

Effluenten Rwzi´s

- Grote ontwikkelingen C, N, P
- Regionale rwzi´s - invloed bij lozingspunt
  - Slibdeeltjes, vlokken
  - Veel bacteriën
  - Geur, schuim
  - Laag O_2

Foto: Annie Kreike, HHNK

⇨"Dood water", niet tevreden met kwaliteit
Lijkt (nog) niet op oppervlaktewater

Maximum effluent percentage van rwzi Drachten en bijdrage aan nutriëntenconcentratie in de Leijen

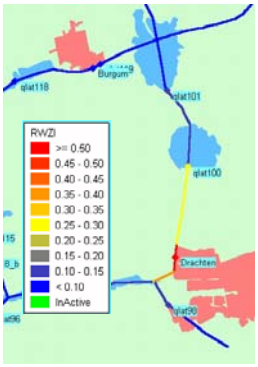

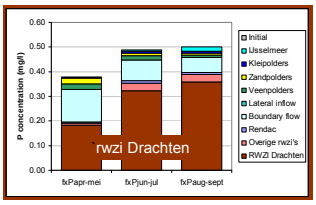

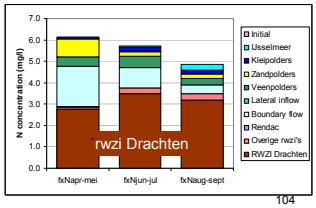

Helder effluent

het was het mooiste water dat we "hadden"
"je maakt het van drinkwater en regenwater"

- regionale rwzi's, dus mooiste water uit een groot gebied gecentraliseerd
- bevat ook nog veel bruikbare nutriënten
- zonde om weg te gooien…..

Emissie .....Waterkwaliteit "Schakelsysteem"

stowa 1971-1996

- Rwzi geoptimaliseerd
- Oppervlaktewater optimaliseren?
- Speciaal ingericht oppervlaktewater tussenschakelen

➔**Moerassysteem**

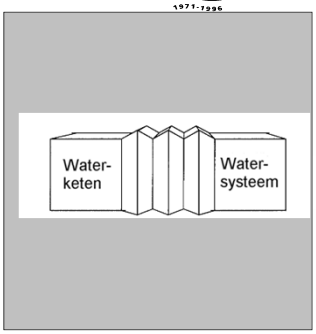

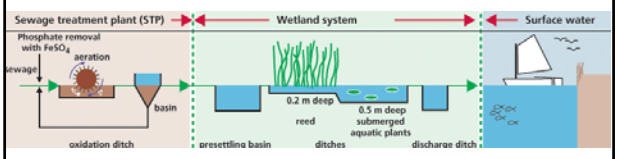

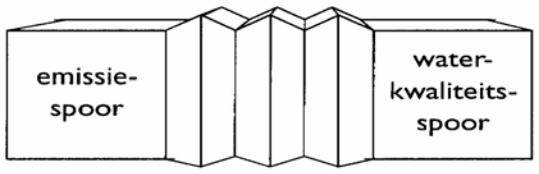

De Waterharmonica

Schema effect organisch effluent op een rivier

A: fysisch-biochemisch

B: chemisch

C: micro-organismen

D: "grotere" dieren

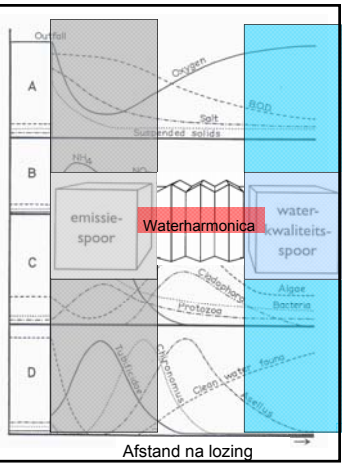

Wet van de verminderde meeropbrengst

Toename van:

- inspanningen
- kosten

Afname van:

- effecten

Zuiveringsrendement

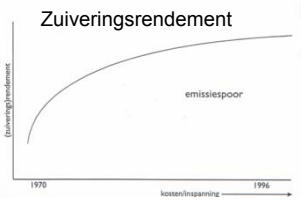

Oppervlaktewaterkwaliteit

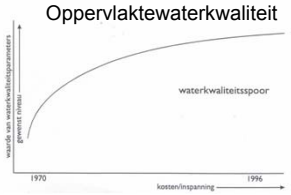

Stand van zaken

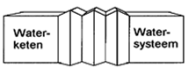

De Waterharmonica:

- brengt lozer en oppervlaktewaterbeheerder bij elkaar
- verbindt de *Waterketen* en het *Watersysteem*: gericht op sluiten van de waterkringloop
- combineert processen, belangen, inpassing in het landschap, etc: aantrekkelijk, ook economisch

110

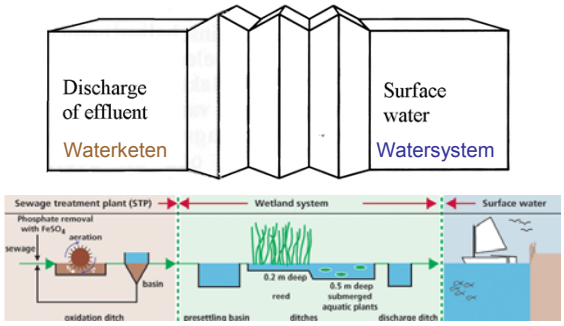

www.waterharmonica.nl

111

Stowa workshop Waterharmonica, Almelo, 25 november 2004

112

Het Waterharmonica project

- Lopend STOWA project 2003-2004:
  - onderzoek en toepassing
- project site www.waterharmonica.nl voor rapporten , papers, conferences, etc

stowa WETTERSKIP FRYSLÂN Hollands Noorderkwartier ROYAL HASKONING

113

Waterharmonica in ontwikkelingslanden

- Uitvoering door Lettinga Associates Foundation LeAF
- i.s.m. AquaforAll en Novib

- Overzicht haalbaarheid van de WAterahrmonica
- Voornaamste: milieubeheer in arme landen is onbetaalbaar, behalve als er geld te verdienen is door hergebruik
- Project Matagalpa in Nicaragua
  - Trekker Louis Bijlmakers
- Afstudeeropdracht Chanzi Hamidar uit Tanzania

114

Bestaand

- Elburg
- Everstekoog
  - proefveld Everstekoog
- Land van Cuijk
- Sint Maartensdijk
- Waterpark Groote Beerze
- Klaterwater Efteling

NB: Elburg niet weer in gebruik
vanwege grote natuurwaarden oud rietveld !!!!

115
Royal Haskoning

Nieuwe initiatieven

- Uitbreiding Everstekoog
- (+ De Cocksdorp?)
- Wervershoof
- Geestmerambacht (13 ha!)
- Grou
- Ameland
- Ootmarsum
- Gieten
- Apeldoorn
- Arnhem
- Kerkwerve

?

- Onderzoek Horstermeer

116
Royal Haskoning

Rwzi en moerassysteem Everstekoog

117

Hapert, De Dommel

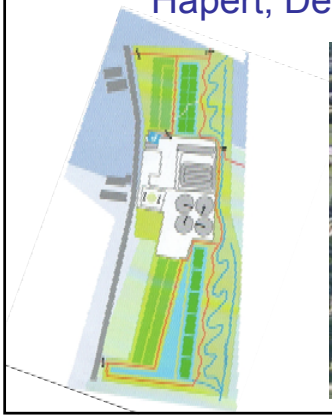

Groote
Beerze

Hapert

Sint Maartensdijk - Tholen

rwzi Apeldoorn, Waterpark Schoonbroek ?

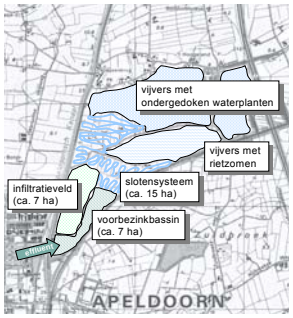

- Capaciteit 340,000 i.e.
- DWA 3000 m³/h; max. 12,000 m³/h
- Overstort water

Totaal zoekgebied 200 ha

- Polishing effluent
- Natuur
- Recreatie
- Groene wig in stadplanning
- Schoon water Veluwe massief naar rivier de Grift

In voorbereiding

123

Moerassysteem Grou???

- "harmonica" tussen boezemwater, polderwater en rwzi
  - paaiplaats vis
  - natuurlijke inrichting boezem
  - nazuivering effluent
  - gebruik effluent in de polder
  - vistrap boezem ⇔ polderwater
  - natuurlijke inrichting rond rwzi

Aqualân te Grou !

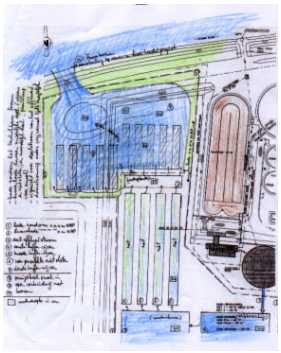

Schetsontwerp

Start project voorjaar 2004
Uitwerking plannen overig 2004
Keuze inrichting begin 2005
Realisatie 2005
Monitoring vanaf 2006

125

Grou

inrichtings-schets

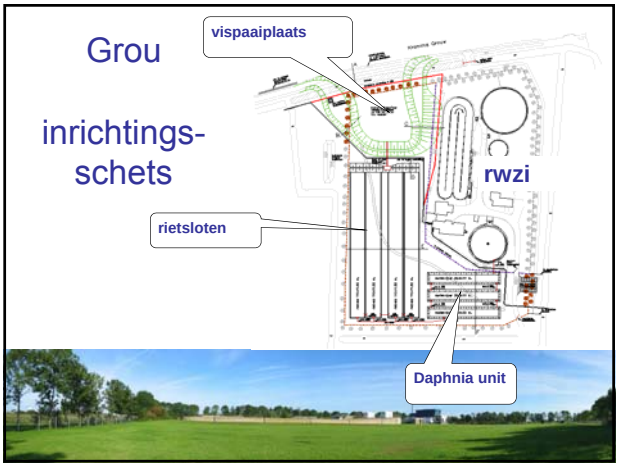

Combinatie met paaiplaats snoek

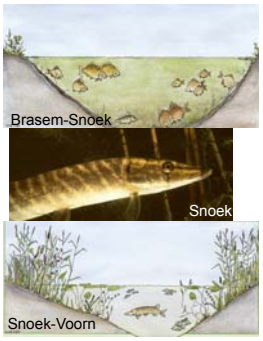

Empuriabrava, Costa Brava

From Lluis Sala, Concorsi de la Costa Brava

28

WATERHARMONICA - PROJECTEN (2)

Belasting 0.1 tot 1.7 m/dag

	System	HVT (dagen)	Hydr. belasting ($m^3/m^2.d$)	Opp. (ha)
Everstekoog	VS	2,2	0,24	1,3
Elburg	VS	6,0	0,13	15
Land van Cuijk	VS	6,0	0,17	3,85
Groote Beerze	VS	0,23	1,70	1,4
Efteling	VDS	2,3	0,14	0,825
Sint Maartensdijk	HDS/VS	2,0	0,24	1
Kwekelbaarsjes	GVS	1,5	0,37	--

Evaluatie

Samenwerking
Stroomlijnen
Werkgroepen
Coordinatie
Leren

Stowa.....

- de eerste lessen zijn geleerd
- resultaten rechtvaardigen verdere impl
- nog een lange weg te gaan
- verder onderzoek en ontwikkeling ...et de nadruk op:
  - monitoring van chemische en (micro)biologische parameters
  - onderzoek naar hydraulische, hydromorfologische en ecologische aspecten
  - optimalisatie van beheer en onderhoud
  - introductie van het concept als dé duurzame, integrale oplossing om RWZI-effluent KRW-proof te maken

130

Royal Haskoning

Inhoud

- Lotgevallen van stikstof
  - Verwijdering of gebruik
- Van effluent tot bruikbaar oppervlaktewater in een moerassysteem
- Kort overzicht Kwekelbaarsjesonderzoek
  - Wat is er gedaan?
  - Belangrijkste resultaten
- De Waterharmonica
  - *(Verkorte weergave Stowa workshops november 2004)*
  - Korte geschiedenis Waterharmonica (Theo Claassen)
  - Stowa project 2003 – 2004 (Johan Blom)
  - Praktijk (Ruud Kampf)
  - Waterharmonica in the developing world: LeAF, AquaforAll, NOVIB
- De Waterharmonica en/of scheiding aan de bron?

131

Sewage treatment

Waste water from households → Combined collection •sewage systems •sewage treatment → Discharge of treated waste water into receiving water bodies

Disadvantages

-Expensive
-Extended
-Long lasting?

Advantages

-Relatively cheap
-Large scale experiences
-Proven
-Useable for rain water discharge in urban areas

132

Source separation?

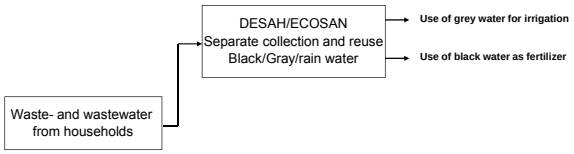

Based on Mels, 2004

133

Separate drainage is not new

The Boldoot car: Honey buckets in Amsterdam

Waterharmonica

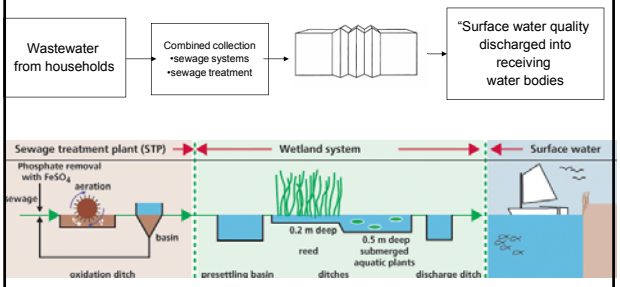

135

Waterharmonica as alternative for source separation

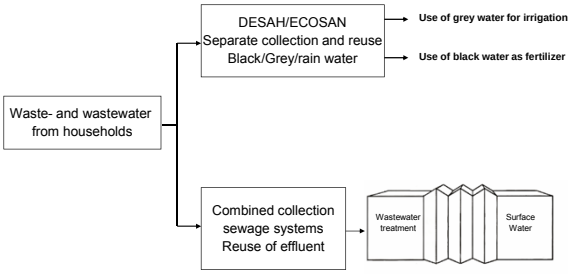

Based on Mels, 2004

136

Rain water policy in the Netherlands

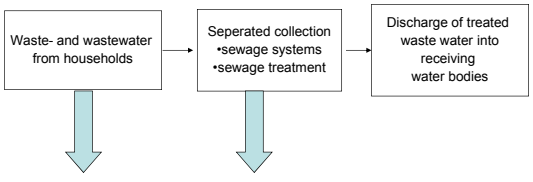

NO Rain Water In Sewers
Less sewage,
Lesser rain water outlets
-ETC
-ETC

137

Waterharmonica as extension to NO Rain In Sewers

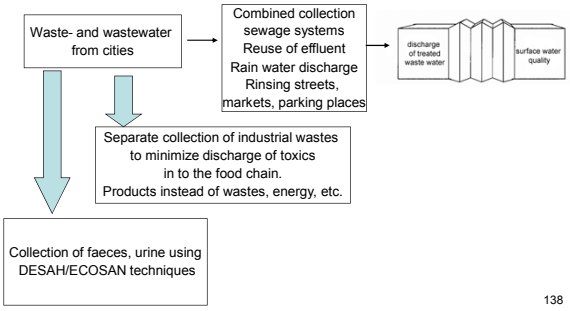

138

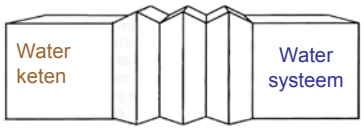

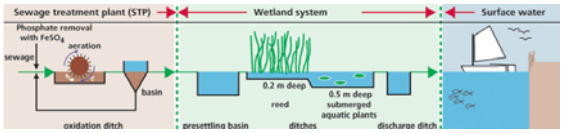

www.waterharmonica.nl

139